

Valentina Gulin Zrnić
KVARTOVSKA SPIKA. ZNAČENJA GRADA I
URBANI LOKALIZMI U NOVOM ZAGREBU

Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku i
Naklada Jesenski i Turk, 2009., 298. str.

Još od čikaške škole s početka dvadesetoga stoljeća implicitna je pretpostavka mnogih istraživanja urbaniteta kako prostorna okolica djeluje na pojedinca, pa će tako svaka namjerna fizička manipulacija tim istim prostorom manipulirati i socijalnim odnosima, oblikovati svjetonazor stanovnika te konstituirati njihova sjećanja. Setha M. Low, poznata teoretičarka urbane antropologije, nadograđujući i donekle okrećući ovu tezu, nudi termin “društveno oblikovanje prostora” za fenomenološko i simboličko iskustvo prostora koje se posreduje društvenim procesima. Na tragu ovih dvaju koncepata, ali dopunjujući ih specifičnim kulturnoantropološkim interesom i metodologijom, Valentina Gulin Zrnić u knjizi *Kvartovska spika* propituje procese koje naziva *proizvodnjom grada* te *izgradnjom zajednice* i *stvaranjem mjesta* na primjeru Novoga Zagreba. Ti se procesi ujedno mogu razlučiti i kao dva analitička smjera koji knjigu *Kvartovska spika* rascjepljuju na dvije desertoovske perspektive: onu panoramsku i onu pješačku, a koje se u konačnici nanovo stapaju u cjelokupno znanje i iskustvo života u gradu.

Proizvodnja grada, sintagma preuzeta iz urbane sociologije i političke ekonomije, uključuje sve čimbenike koji sudjeluju u planiranju, izgradnji i teorijskom osmišljavanju grada. Riječ je o urbanističkim, arhitektonskim i građevinskim čimbenicima koje Foucault smatra dijelom “političke ‘tehnologije’ za izvođenje interesa vlasti”, a što znači da su inicirani i podržani specifičnom ideologijom i ekonomijom pojedinog društva. Bez obzira na napor sudionika u proizvodnji grada da razmišljaju o potrebama i svakodnevi (budućih) stanovnika, njihov pogled na grad neminovno će biti panoramski – odozgo, a time i shematiziran, fiksiran i opći. To je *tvrdi grad* čije je konture moguće jasno pronaći na sociološkim, geografskim i demografskim kartama, ali im nedostaje cijela plejada likova koji napućuju i stvarno oblikuju gradski život unutar tih kontura. Njihov je panoramski pogled deterministički i stoga savršeno prikladan za dekonstrukciju dominantnih društvenih, političkih i profesionalnih paradigmi. Autorica urbanističke planove, arhitektonske

nacrte, novinske članke, sociološke studije te demografske podatke povezane s nastajanjem Novoga Zagreba tretira kao prvoklasnu kulturnoantropološku građu koja otkriva raspukline i tenzije između autorskih razumijevanja grada arhitekata i urbanista te zahtjeva socijalističkog društva za stvaranjem “radničkog grada”, koji društvene odnose projicira u strogo određeni prostor. Upravo takav metodološki odabir omogućuje uvid u paradoksalnost i antagonizam u konceptualizaciji tako ideološki važnog projekta kakav je bio izgradnja novog dijela Zagreba, koji je istodobno morao biti logični produžetak postojećeg grada, ali i nešto posve novo, moderno, funkcionalno i savršeno. Tako se pred nama raspliće iznimno zanimljiva povijest nastajanja jednog novog grada. Planska stambena izgradnja Južnog Zagreba (od 1975. godine Novog Zagreba) započela je pedesetih godina prošloga stoljeća te će gradnja Savskoga gaja i Zapruđa odrediti njegove zapadne i istočne granice. Narednih 30 godina popunjava se raster određen prometnim mrežama, a naselja (prvobitno mikrorajoni) razlikuju se vrstama građevinskog materijala, kvalitetom stambenoga prostora, uređenjem okoliša, vrstom vlasništva nad nekretninom. No, iako se “racionalan i ekonomičan oblik rješavanja stambenog prostora” prakticiran u Novom Zagrebu ne razlikuje mnogo od europskih koncepata poslijeratne izgradnje, manjak novaca (“racionalizacija stambene izgradnje”) i prepuštenost tzv. resornim odjelima ostavlja ovaj dio grada nezavršenim u smislu infrastrukturnih i javnih sadržaja. Posljedica su i navedene razlike između naselja. No, dio razlika proizlazi i iz ideje “prostorno neovisnih naselja”, koja se realiziraju s obzirom na arhitektonske trendove. Mnogi će arhitekti, čitamo u knjizi *Kvartovska spika*, Novi Zagreb definirati kao grad moderne arhitekture i funkcionalnog urbanizma koji prati svjetske trendove (čak i mimo socijalizma) u pitanjima zgrada, prometa i zelenih površina, ali koji nije do kraja realiziran kad je riječ o rekreacijskim i pješačkim površinama te zadovoljavajućim kulturnim i društvenim sadržajima. Upravo se ti nedostaci najčešće ističu u sociološkim analizama kao kritika funkcionalističke koncepcije grada koja isključuje spontano i neformalno stvaranje društvenosti pojedinog naselja i stvara od Novog Zagreba “spavaonicu”, “bijelu zonu”, “totalnu intervenciju”. Valentina Gulin Zrnić vrlo precizno analizira arhitektonske i sociološke trendove i njihove “privilegirane jezike” struke kad opisuju i kritiziraju nastajanje Novoga Zagreba, ali ih dopunjuje nizom primjera (različiti normativi za kvalitetan život od kojih se često odustaje u korist povećanja broja stanovnika; razlikovanje mjesne i župne zajednice; demografski podaci; usklađenost s vladajućom

ideologijom oko imenovanja ulica i škola, slavljenja prigodnih socijalističkih datuma itd.). Svi ti diskursi, smatra autorica, upravljaju gradom ali im je, podjednako konceptijskim kao i kritičkim, “izmaknulo iskustvo kao ključna okosnica koja oblikuje odnos čovjeka i prostora”.

U drugom dijelu knjige predlaže nam se etnološki zanimljiva situacija istraživača na domaćem terenu u kontekstu teorija i istraživanja suvremene urbane svakodnevice. Bivanje na terenu, koji je ujedno i mjesto življenja, odnosno stanovanja, autorica propituje, s jedne strane, mrežom metodoloških i epistemoloških znanstvenih razmišljanja o toj temi dok, s druge strane, “uvlači” u tekst vlastita sjećanja, znanja i iskustva, ali i ona drugih “novozagrepanaca”. Time se legitimira metoda *etnografije pojedinačnog*, u kojoj svaka priča ili iskaz postaje specifično autobiografsko iskustvo življenja u pojedinom kvartu, ali koje upućuje na niz zajedničkih motiva koji određeni prostor pretvaraju iz fizičkog mjesta u značenjsko. Nizom intervjua sa stanovnicima (ili onima koji su to bili) Novog Zagreba, u radu s djecom pisanjem školskog eseja o vlastitom naselju, u razgovorima s ljudima koji su profesionalno povezani s Novim Zagrebom autorica nastoji ispisati urbanu svakodnevicu, ali i nanovo propitati kako su i koliko procesi proizvodnje grada utjecali na izgradnju zajednice i stvaranje mjesta, no ovoga puta iz pješačke perspektive. Ta je perspektiva uvijek partikularna, različita između stanovnika, ali i različita u različitim fazama života pojedinaca. Ona uključuje naše identitete, društvenu povezanost i kulturne interese, a grad gledan odozdo postaje poznat, fragmentaran i promjenjiv – *meki grad*. To je grad koji je čovjek prilagodio sebi i tako ga pre(g)radio u vlastiti funkcionalni prostor, istina često rabeći stereotipe i simbolička značenja preuzeta od “panoramskih teoretičara”, ali koji situacijski i vrijednosno dijeli s ostalim stanovnicima naselja. Autorica uspijeva pokazati preklapanje osobnog i kolektivnog u sjećanjima na doseljavanje u Novi Zagreb (često nostalgicnih), u pričanjima o odrastanju, u kvartovskim praksama i življenju svakodnevice te kroz dualistički odnos “mi-oni” (stariosjedinci – novonastanjeni). U tim se poglavljima ostvaruje puna kvaliteta metodološkog odabira, a kazivači prizivaju na tron punopravnih govornika o gradu kao društveno-kulturnoj konstrukciji, kao oni koji ga istodobno definiraju, ali i grade. Možda je najslikovitiji primjer pričanje o žabama koje su kreketale kada su se prvi stanovnici useljavali u tek završene zgrade, dok je prostor oko njih još bio gradilište. Budući da je život naselja bio sveden samo na bivanje u domu, metafora spavaonice tada se potpuno poklapala s kritikama sociologa. No vrlo brzo je, što

graditeljskim intervencijama a što sekundarnom urbanizacijom, kreket žaba postao zajedničko iskustvo i sjećanje na prve dane života u novom prostoru i *leitmotiv* nove zajednice. Etnografija novozagrebačkih naselja otkriva, međutim, i složene odnose društvenih mreža te mjesta identifikacije na razini ideoloških paradigmi, ovisno o povijesnim događanjima proteklih desetljeća. Kazivači nerijetko upućuju na razlikovanje “kulturnih od nekulturnih” stanovnika pa su tako nekulturni bili oni iz ruralnih krajeva koji su 1950-ih i 1960-ih, na početku svoga života u Novom Zagrebu, bacali smeće kroz prozor ili kuhali kraj otvorenih ulaznih vrata. S vremenom se heterogenost stanovništva pretvorila u znak homogenosti – “ima svega, ali svi smo isti”, a što se u konačnici poklapalo sa socijalističkom idejom niveliranja različitih društvenih klasa. Razlikovanje mi-oni ponovno se u kazivanjima uobličuje u pričama o devedesetima, kada posebno važnu ulogu ima etnička pripadnost te nakon što u naselja zbog otvaranja tržišta nekretninama doseljavaju novi stanovnici. Polarizacija na stare i nove stanovnike zapravo nas upućuje kako je Novi Zagreb sad već dovoljno star za osjećaj emocionalne privrženosti i identifikacije s mjestom i zajednicom. No, upozorava Valentina Gulin Zrnčić, ne smijemo upasti u zamku iščitavanja pojedinačnih iskaza kao generalnih stavova novozagrebačkih stanovnika, ma koliko god bili zavodljivi. Ona su tek dio kaleidoskopa življenja u gradu, parcijalna istina o životu i svakodnevicu. Neprestano inzistiranje kako se bavi svakodnevnim, društvenim i narativnim praksama tek kao fragmentima koji oblikuju pojedinačno urbano iskustvo otkriva bojazan autorice od vlastitih subjektivnih doživljaja Novoga Zagreba, ali i od mogućih očekivanja prema etnologu da zapazi i sastavi katalog svih praksi – “kako narod živi u Zagrebu novom?”. I dok je prva bojazan kao etska kategorija već “udomaćena” u etnografskim istraživanjima, čini mi se da ova druga proizlazi iz kompleksa “male znanosti” kakvom se smatra etnologija. No, ako *Kvartovsku spiku* čitamo kao kulturnoantropološku studiju, a ne interdisciplinarnu teoriju koja ima konačne odgovore na probleme urbaniteta, pruža nam se izvanredan uvid u krhkost jakih pojmova kao što su zajednica, identitet i mjesto, a da je opet ostavljen prostor čitatelju da se prepozna na svakoj stranici ove knjige.

Tea Škokić